

La geografia a l'ensenyament: a la recerca d'un lloc perdut?

Maria Villanueva i Margalef*

Résumé / Abstract / Resumen / Resum

La revue *Documents d'Anàlisi Geogràfica* a voulu participer dans le débat qui est en train de se produire dans la communauté des géographes sur la permanence ou l'exclusion de la géographie en tant que discipline scolaire et sur son rôle dans le processus éducatif global. On a voulu le faire depuis le domaine qui lui est propre, en publiant des textes qui puissent aider à la réflexion et à la pratique des enseignants et cela à un moment où l'on va mettre en oeuvre un nouveau curriculum éducatif dans notre pays.

* * *

The periodical publication *Documents d'Anàlisi Geogràfica* wants to participate in the current discussion taking place in geographical circles on the possible exclusion or maintenance of geography in school education and on the consequent implications for education in general. The contribution is, logically, in the form of the publication of certain text which stimulate reflexion and offer ideas for teaching, especially applicable in the new Secondary Education syllabus in process of introduction in Spain.

* * *

La revista *Documents d'Anàlisi Geogràfica* quiere participar en el debate que se está produciendo en el seno de la comunidad de geógrafos sobre la permanencia o exclusión de la geografía como materia escolar y sobre su implicación en el proceso educativo global. Y quiere hacerlo desde el lugar que le es propio, mediante la publicación de textos que

---

* Departament de Geografia, Escola de Mestres «Sant Cugat», Universitat Autònoma de Barcelona.

contribuyan a la reflexión y a la práctica de los profesores, especialmente en el momento de aplicación del nuevo diseño curricular del sistema educativo de nuestro país.

* * *

La revista *Documents d'Anàlisi Geogràfica* ha volgut fer-se ressò del debat que s'està produint en el si de la comunitat de geògrafs sobre la permanència o exclusió de la geografia com a matèria escolar i sobre la seva implicació en el procés educatiu global. I ha volgut fer-ho des del camp que li és propi, amb la publicació de textos que puguin contribuir a la reflexió i a la pràctica dels professors, sobretot en el moment d'aplicació del nou disseny curricular del sistema educatiu del nostre país.

La revista *Documents d'Anàlisi Geogràfica* ha volgut fer-se ressò del llarg debat que s'està produint en el si de la comunitat de geògrafs sobre la permanència o l'exclusió de la geografia com a matèria escolar i sobre la seva implicació en el procés educatiu global, debat que ha anat prenent més i més actualitat entre nosaltres amb l'aplicació del nou disseny curricular del sistema educatiu. I ha volgut fer-ho amb la publicació de materials —en bona part— de fora de les nostres fronteres, que aquí no son fàcils d'obtenir i, en canvi, poden complementar i enriquir la nostra perspectiva.

El ensenyaments geogràfics, immersos dins d'una àrea anomenada Geografia, Història i Ciències Socials, continuen sense trobar un lloc clar en les noves propostes i més aviat sembla que persisteix l'amalgama tradicional a l'hora d'establir uns sistemes conceptuals que encara pretenen abastar un amplí ventall de fets i conceptes posats al servei d'uns objectius terminals enciclopèdics. A més d'aquesta remarca, els temes pendents de caire epistemològic que afecten la relació entre investigació geogràfica i ensenyament per tal de renovar i actualitzar la docència, tampoc no semblen resolts. Però no és la nostra intenció entrar en l'anàlisi de la proposta curricular, sinó proporcionar elements per a la reflexió sobre quin és el lloc de la geografia com a matèria escolar i la seva contribució al procés educatiu i, en definitiva, per al debat sobre quina geografia cal ensenyar, per què cal ensenyar-la i com fer-ho.

I abordem aquestes qüestions en un moment en què la geografia és motiu d'interès per part de l'opinió pública, i ho és precisament per la seva imatge més menyspreada: aquella geografia de golfs i caps, de països i capitals, sembla enyorada.

da perquè hom ha descobert amb escàndol que els nois i les noies del món occidental més ric no saben on és el Japó ni Croàcia, i són, per tant, incapaçs d'assenyalar-los en un mapa (Downs, Liben i Daggs, 1988). I convé recordar que a la dècada dels seixanta aquest mateix tema ja aparegué a les pàgines de la premsa dels Estats Units, tot qüestionant els resultats de la supressió de la geografia escolar i la seva immersió dins d'una matèria anomenada Estudis Socials (Cramer i Gritzer, 1963).

No deixa de ser una paradoxa que els ciutadans puguin veure en directe el que passa a qualsevol racó del planeta, si és notícia televisiva, però no tinguin la capacitat de situar-lo. La imatge del món s'ha convertit, en un moment de canvis transcendentals en l'aspecte geopolític, en un batibull de noms sense ubicació. És clar que no defensarem aquí el retorn a una manera d'entendre l'aprenentatge geogràfic massa caricaturitzada, però creiem que és un símptoma prou alarmant la incapacitat dels ciutadans per encaixar les dades que li proporcionen els *mass media* en el seu marc espacial (Manero, 1992), la qual cosa significa alhora la dificultat d'analitzar-les i d'explicar-les en el context d'una xarxa complexa de relacions.

La geografia ha perdut el monopoli de la informació sobre el món actual; no és un vernís cultural ni el territori d'uns especialistes en síntesi. Però ensenyar geografia avui és ensenyar als nois i noies a plantejar-se els problemes que es plantegen els geògrafs, donar les claus per formular-se i contestar preguntes sobre el on, com, per què, per què allí, i entendre les representacions de l'espai terrestre que el mostren com a totalitat social, econòmica, política i cultural (Bidault, Elissalde *et al.*, 1989). La geografia és la ciència social que s'interessa per l'espai dels homes; cal ensenyar, doncs, el món de les dones i dels homes i no tant la Terra en si mateixa, i fer entendre els models socio-espacials que l'organitzen, la manera com l'espai és produït, organitzat, gestionat i viscut (AFDG, 1989).

En un sistema educatiu que manté els joves escolaritzats fins als setze anys, és clar que l'objectiu del cicle obligatori no ha de ser preparar futurs universitaris, sinó formar el més acuradament possible ciutadans que s'integrin en el món del treball en el sentit més ampli. L'escola ha de vetllar per una bona formació en tots els àmbits, però sobretot per l'educació dels valors i les actituds que faci dels alumnes ciutadans amb coneixements adequats, criteri i sentit crític (Pickles, 1986). En el context d'un projecte educatiu global i obert, la geografia ha de servir per explicar la realitat i permetre als alumnes estar preparats per encarar-se a qüestions socials i ambientals; però per fer-ho cal un mètode i una epistemologia que doni sentit tant als objectius terminals com a l'orientació de l'acció docent.

És en aquest punt que acabem d'assenyalar on es posa de manifest la diversitat d'opcions darrera de les quals s'arregleren els professionals de l'ensenyament, car l'evolució de la geografia s'ha fet en funció dels paradigmes científics dominants i

els programes escolars han estat el reflex més clar d'aquestes posicions ideològiques (Baillly i Debarbieux, 1991).

Els darrers anys han vist com el debat s'aguditzava i en són mostra els volums monogràfics d'algunes publicacions prou reconegudes, sobretot en l'àmbit francòfon (*L'Espace Géographique*, 1986 i 1989; *Intergéo Bulletin*, 1989), que han estat recollits parcialment en un volum editat pel grup RECLUS (1990). En el món anglosaxó, especialment en un país de llarga tradició en l'ensenyament de la geografia com és el Regne Unit, però també a Austràlia (Fien i Gerber, 1986, Gerber i Lidstone, 1988), el debat s'ha presentat molt fortament marcat per posicions ideològiques. Els termes d'aquest debat foren molt ben esquematitzats per N. Graves: «La diferència es troba entre aquells que, tot i acceptant que no ha d'existir una barrera entre la geografia a l'escola i la vida exterior, creuen que la geografia serveix per obrir l'esperit de l'estudiant a aquest món exterior tal com és, i els que atorguen a la geografia la vocació de transformar el món exterior» (Graves, 1987, p. 137).

En realitat es tracta de la tria entre una geografia escolar acadèmicament ben resolta que no qüestiona gaire l'ordre establert, o bé una geografia crítica i emancipadora que expliqui com les societats es fan i es refan, i com els paisatges i les relacions de l'home amb el medi canvien en aquest procés (Huckle, 1985); en una geografia que parteixi de la qüestió: quina geografia?, per a quina acció política? (Harvey, 1978).

El debat sobre l'ensenyament de la geografia no és tancat i n'és prova la reacció que ha provocat en alguns països la reforma de llurs sistemes educatius per tal de defensar la permanència de la geografia en els currículums obligatoris, defensa en la qual han desenvolupat un paper important algunes agrupacions professionals com la Geographical Association i l'Institute of British Geographers al Regne Unit, l'Association Française pour le Développement de la Géographie o el National Council for Geographic Education als Estats Units. El més interessant d'aquesta polèmica ha estat que no s'ha produït només entre els professors de l'ensenyament secundari, sinó que hi han intervingut activament geògrafs universitaris, bé participant en col·loquis, bé col·laborant en publicacions no adreçades a l'ensenyament d'una forma específica, però que han manifestat el seu interès per la temàtica educativa, com són les revistes *Espaces-Temps*, *L'Espace Géographique*, *Intergéo Bulletin*, *AREA*, *Annals of the Association of American Geographers*, *FOCUS*, *Progress in Human Geography*, entre d'altres.

El volum monogràfic de *Documents d'Anàlisi Geogràfica* que presentem vol aportar un element més de reflexió en aquest debat, tot proporcionant treballs de professionals de reconeguda solvència, alguns dels quals publiquen per primera vegada al nostre país i que ens han lliurat materials escrits per a aquesta edició.

En la primera part s'han inclòs els articles de contingut teòric que tracten d'incidir en els dos aspectes assenyalats en la introducció. Els tres primers treballs fan referència al vessant més pròpiament didàctic i tots ells plantegen problemes bàsics de la relació ensenyament-aprenentatge, com són la idea d'una epistemologia escolar, en el treball de F. Audigier, l'aplicació de les teories constructivistes de l'aprenentatge a la didàctica de la geografia, en el de P. Benejam, i les aportacions d'un paradigma socio-didàctic i un model de lectura cultural i crític de l'espai, en el treball de F. Buffet. Els articles següents són aportacions al vessant conceptual de la pràctica educativa. El primer, de J. Fien, és una reelaboració de la seva ponència al Congrés de la UGI, celebrat a Brisbane el 1988, on destaca el valor de l'educació geogràfica com a eix d'una formació personal que possibiliti una vida quotidiana viscuda plenament; el de J. Huckle, en la línia dels seus treballs en educació ambiental, és una reflexió sobre el lloc de la geografia en l'educació d'una societat que ha de fer possible un desenvolupament econòmicament sostenible com a única sortida a la crisi permanent i a l'acceleració dels problemes ambientals.

Hem demanat, per tancar aquesta part, l'aportació de l'autoritat educativa de Catalunya amb un text on es dibuixen les línies directrius que s'han pres per a la confecció del disseny curricular de l'àrea de Geografia, Història i Ciències Socials, marc en el qual els professors de geografia hauran de desenvolupar la seva tasca.

La segona part del volum que presentem conté dos tipus de treballs; d'una banda, s'hi han aplegat articles sobre l'estat actual de l'ensenyament de la geografia a alguns països com el Regne Unit (D. Boardman), França (J. David) i els Estats Units (A. de Souza), per tal de reflectir els termes del debat que s'està produint en un moment de canvis en els currículums escolars; d'altra, no hem volgut tancar aquest monogràfic sense incloure-hi algunes propostes concretes de programació per tal d'aportar alguns elements adreçats a la pràctica a l'aula. Aquest és el cas dels articles que signen R. Ascon i M. Baylina, amb una programació d'estudi del medi i una sobre la perspectiva del gènere en l'estudi de l'activitat industrial.

La tercera part conté una nota sobre la trobada d'estudiants de geografia a la Universitat de Tolosa del Llenguadoc i una altra sobre dues reunions que han tingut com a tema comú l'educació medioambiental.

Finalment, el capítol de ressenyes s'ha dedicat també a la presentació de materials diversos aplicables a l'ensenyament, com són atlas, material àudio-visual i llibres.

No voldriem acabar aquestes ratlles introductòries sense agrair i mencionar que el finançament d'aquesta edició ha estat possible gràcies a un ajut institucional de la Subdirecció General de Formació del Professorat de la Generalitat de Catalunya i també a la col·laboració de l'Àrea d'Ensenyament de la Diputació de Barcelona.

BIBLIOGRAFIA

- ASSOCIACION FRANÇAISE POUR LE DÉVELOPPEMENT DE LA GEOGRAPHIE (AFDG) (1989), «Quelle géographie pour l'enseignement?», *L'Espace Géographique*, vol. XVIII, núm. 2, p. 171-177.
- BAILLY, A. i DEBARBIEUX, B. (1991), «Des programmes de géographie à l'épreuve du temps», *Enseigner la géographie en Europe*, GIP, RECLUS, Montpellier/Paris.
- BIDAUD, A., ELISSALDE, B. *et al.* (1989), «Vive la géographie vivante!», *L'Espace Géographique*, vol. XVIII, núm. 2, p. 181-184.
- CRAMER, R.E. i GRITZNER, C. F. (1963), «Let's sell Geography», *Journal of Geography*, vol. 89, núm. 5, p. 212-216 (reproducció parcial).
- DOWNS, R., LIBEN, L. i DAGGS, D. (1988), «On education and geographers: the role of cognitive developmental theory in geographic education», *Annals of the Association of American Geographers*, 78 (4), p. 680-700.
- FIEN, J. i GERBER, R. (1986), *Teaching geography for a Better World*, Jacaranda Press, Brisbane.
- GERBER, R. i LIDSTONE, J. (1988), *Developing skills in geographical education*, IGU i Jacaranda Press, Brisbane.
- GEOGRAPHERS ASSOCIATES (1987), *Actes de l'Université d'Eté de l'AFDG*, Lió.
- GRAVES, N. (1986), «La géographie dans l'enseignement secondaire: l'expérience anglaise», *L'Espace Géographique*, vol. xv, núm. 1.
- HARVEY, D. (1978), «What kind of geography for what kind of Public Policy?», *Fundamentals of Human Geography: a reader*, Open Univ. Harper & Row.
- HUCKLE, J. (1986), «Geography, citizenship and political literacy», a J. FIEN i R. GERBER, *op. cit.*
- Intergéo Bulletin* (1989), «Géographie et enseignement», vol. 95.
- JOHNSTON, R. (1985), «The world is our oyster», a R. KING (ed.), *Geographical, Futures Geographical Association*, Sheffield.
- L'Espace Géographique* (1986), monogràfic «L'enseignement de la géographie», vol. xv núm. 1. - (1989), monogràfic dedicat a «La géographie et ses enseignements», vol. XVIII núm. 2.
- MANERO, F. (1992), «Réquiem por la geografía», *El País*, 21 de gener, p. 2.
- PICKLES, J. (1986), «Geographic theory and educating for democracy», *Antipode*, vol. 18: 2, p. 136-154.
- RECLUS i AFDG (1990), *Enseigner la géographie*, Montpellier/Lió.